

WŁODZIMIERZ LORENC

VIII SYMPOZJUM PROGRAMU *FILOZOFIA POKOJU*

W dniach 9—11. VI. 1988 roku, w Białobrzegach, odbyło się kolejne, ósme sympozjum w ramach badań tematu węzłowego *Filozofia Pokoju*. Informacje na temat tego wydarzenia przedstawiam w sposób obszerny zarówno z uwagi na jego interesujące wątki teoretyczne, jak i na fakt, iż spotkanie to, z jednej strony, stanowiło pewne podsumowanie dotychczasowych badań tematu, z drugiej zaś, wyznaczyło kierunki dalszych poszukiwań. Jego przebieg daje więc informacje zarówno o stanie prowadzonych badań jak i horyzoncie teoretycznym podjętych problemów. Na sympozjum złożyły się samodzielne referaty, oraz referaty sprawozdawcze części grup tematycznych i projekty grup dopiero tworzonych. W omówieniu przebiegu konferencji wyraźnie wyodrębniam te dwa obszary dla większej jasności sprawozdania, choć w trakcie obrad przeplatały się one ze sobą.

Sympozjum rozpoczęło się od referatu prof. Stefana Nowaka pt. *Problematyka badań nad pokojem i ładem wewnętrznym*. Autor wyszedł od odróżnienia przyczyn konfliktów społecznych sprowadzając je do konfliktów wartości lub interesów. Szczególnie zainteresowała go sfera uznawanych w naszym społeczeństwie wartości. Odróżnił dwie podstawowe grupy wartości, nawiązując do wyników badań empirycznych prowadzonych w ostatnim ćwierćwieczu. Do pierwszej grupy zaliczył wartości wywodzące się z tradycji przeszłości. Należą do nich takie wartości jak wiążące się z patriotyzmem, demokratyzmem i religią. Znacznie więcej uwagi poświęcił jednak referent drugiej grupie łączącej tzw. wartości socjalistyczne, ukształtowane po 1945 r. Wyróżnione tu zostały następujące grupy wartości: a) równościowo-sprawiedliwościowe; b) związane z zabezpieczeniami społecznymi i prawem do pracy; c) związane z aprobatą dla instytucji socjalistycznych — głównie nacjonalizacji i gospodarki planowej; d) będące wyrazem tendencji do bogacenia się (ukształtowane po 1970 roku).

Prof. Nowak przeanalizował następnie objawy erozji tej ostatniej grupy wartości, mającej miejsce po 1981 roku. Przytoczył dane empiryczne świadczące o tym procesie. Niepokojący wydaje się tu zwłaszcza fakt,

iż erozja ta w sposób szczególny ujawnia się w grupach zawodowych mających dobre perspektywy w przypadku realizacji drugiego etapu reformy gospodarczej. Prof. Nowak wyraził również przypuszczenie, iż stopniowo nasilać się będą w Polsce tradycyjne konflikty klasowe odsuwając na dalszy plan wartości związane z demokracją.

W pierwszej części referatu przeanalizowane też zostały wartości demokratyczne, wartości związane z zabezpieczeniem społecznym i religią. Rozważony został narastający konflikt pokoleń. Niepokojący wydawał się dla referenta fakt, iż wartości demokratyczne skazane są na długie niezaspokojenie, co powinno skłaniać do poszukiwań dróg przynajmniej częściowego realizowania tych wartości. Postulował również wprowadzenie innych dróg awansu, gdyż dotychczasowy model powoduje poczucie upodlenia znacznej większości społeczeństwa.

Ogólny wniosek, do którego doprowadziła autora analiza wartości uznawanych społecznie i możliwości ich realizacji, wskazuje na narastającą agresywność społeczną wiążącą się z brakiem realizacji uznawanych wartości. Przywołane zostały empiryczne świadectwa tego procesu.

Druga część referatu poświęcona była problematyce ładu. Autor przytoczył możliwości rozumienia ładu i porządku społecznego, a następnie wskazał na koncepcje ładu ścierające się w polskim społeczeństwie. Zastanawiający okazał się tu fakt, iż dominujące instytucje skłaniają się ku koncepcjom ładu monocentrycznego, gdy tymczasem w społeczeństwie ujawniają się tendencje ku ładowi interakcyjnemu.

Referat ten wzbudził spore zainteresowanie i wywołał dość żywą dyskusję, w trakcie której wskazywano na wagę podniesionej problematyki dla perspektyw naszego społeczeństwa.

Drugim referatem było wystąpienie prof. Andrzeja Grzegorzycyka — *Problematyzacja filozoficzna badań nad pokojem*. Rolę filozofii dostrzegł autor przede wszystkim w sferze wartości. Przyjęty system wartości pozwala bowiem dopiero na wskazanie modeli społecznych realizujących te wartości. Treści filozoficzne badań nad pokojem dostrzeżone zostały również w sferze ontologicznej i antropologicznej. Każdy opis socjologiczny zakłada mianowicie pewną ontologię, a zarazem zakłada też pewne metafizyczne treści dotyczące człowieka.

W dalszej części referatu prof. Grzegorzycyk podjął problemy środków teoretycznych opisu społeczeństwa, środków realizowania wartości, jak też zajął się szeregiem konkretnych problemów aktualnego życia społecznego rozwijając własną wizję ich hierarchii.

Referat ten spotkał się z bardzo zróżnicowaną recepcją. Autorowi zarzucono zbyt wąskie ujęcie znaczenia filozofii dla badań pokoju, redukując ją do filozofii stosowanej. Wskazano na problemy filozoficzne, których podjęcia uniknąć niepodobna. Ich niezauważenie mogłoby bowiem

oznaczać przyjęcie perspektywy sprzyjającej totalitaryzmowi. Dostrzeżono zatem problematyczność statusu perspektywy przyjętej przez autora referatu, wykluczającej dyskusję w odniesieniu do przyjmowanych wartości, a więc będącej wyrazem subiektywizowania filozofii, a zarazem wyrazem tendencji do narzucania swych wartości reszcie społeczeństwa.

Niektórzy spośród dyskutantów solidaryzowali się jednak ze stanowiskiem referenta. Interesowały ich bowiem nie tyle kwestie filozoficzne, co konkretne problemy społeczne podniesione w referacie.

Referat prof. Krzysztofa Ostrowskiego, zastępcy kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR, pt. *Badania nad pokojem w strukturze stosunków międzynarodowych*, poświęcony został analizie międzynarodowych tendencji badań nad pokojem. Autor wskazał na czworakie trudności tych badań: wynikające z różnego rodzaju globalnych uwarunkowań problematyki pokoju, łączące się z wzajemnymi relacjami dyscyplin mających znaczenie dla badań nad pokojem, związane z koniecznością przechodzenia od negatywnej do pozytywnej wizji pokoju, oraz wiążące się z kwestiami relacji problematyki pokojowej z praktyką polityczną w jej wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Antidotum na powyższe dylematy badań nad pokojem wydaje się być, wg autora referatu, sfera komunikowania się pomiędzy różnymi podmiotami prowadzącymi badania pokoju. Autor wskazał na konieczność prowadzenia badań długofalowych, powiązanych ze strukturami badań międzynarodowych. Scharakteryzował w sposób obszerny te struktury, dokonując ich krytycznej oceny pod kątem organizacyjnym i naukowym. Wskazał też na ośrodki narodowe mające istotne znaczenie dla badań w skali międzynarodowej.

Obszerna dyskusja wokół tego wystąpienia skupiła się na kwestiach skutków wewnętrznych badań nad pokojem, nad działaniami międzynarodowymi i instytucjami uczestniczącymi w ruchu pokojowym. Kwestie te pomijam, jako że wykraczają one poza filozoficzny wymiar badań.

Autorem kolejnego referatu był prof. Janusz Kuczyński, koordynator całości badań tematu *Filozofia Pokoju*. Temat jego wystąpienia brzmiał: *Uniwersalizm jako filozofia pokoju*. W referacie tym prof. Kuczyński nawiązał do szeregu własnych publikacji, w których przedstawione już zostało jego rozumienie uniwersalizmu. Po krótkim przeglądzie różnych znaczeń tego terminu, przeszedł on zatem do konkretnych zagadnień filozofii uniwersalizmu. Podkreślił przede wszystkim samą konieczność budowania koncepcji jedności, wywodząc tę potrzebę z aktualnego stanu procesów określających przyszłość świata.

Zapotrzebowaniu na nowe myślenie nie jest, według prof. Kuczyńskiego, w stanie sprostać żadna z istniejących filozofii. Każda z nich posiada zapędy imperialne, tzn. rozwija własną wizję prowadzącą do negowania znacznych obszarów dotychczasowego dorobku kultury. Tendencji

tej nie jest w stanie uniknąć i marksizm — najlepsza, według ocen prof. Kuczyńskiego, z filozofii aktualnie istniejących. Dotychczasowa filozofia musi bowiem zawsze, pod groźbą eklektyzmu lub utraty własnego sensu teoretycznego, być imperialistyczna, tzn. wychodzić z jakiejś szczególnej perspektywy, przyjmować koncepcję podmiotu uniwersalnego, który przeczy innym formom podmiotowości społecznych. Uniwersalizm musi się więc przeciwstawić filozofii klasy czy narodu. Istniejące filozofie pozostają w relacji konfliktu lub, co najwyżej, dialogu będącym tylko czasowym uznaniem dla współpartnera. Prof. Kuczyńskiemu chodzi natomiast o wypracowanie mechanizmów pojednania opozycyjnych dotąd teorii, o zbudowanie jedności zakładającej zróżnicowanie swych członów.

Znaczną część swego wystąpienia autor referatu poświęcił przytoczeniu szeregu argumentów przemawiających za możliwością stworzenia nowej supernadbudowy teoretycznej istotnej dla możliwości urzeczywistnienia gatunku dla siebie. Argumenty te odwoływały się do modelowych charakterystyk istniejących układów społecznych. Zarówno argumenty historyczne, socjologiczne i czysto teoretyczne (zbieżność intencji szeregu współczesnych poszukiwań) przemawiają, wg prof. Kuczyńskiego, za uniwersalizmem. Koncepcja kompleksu podmiotów zbiorowych uzyskała zatem w jego perspektywie ugruntowanie ontyczne.

Dyskusja wokół tego referatu na długo zdominowała przebieg obrad. Była to dyskusja niesłychanie różnorodna w swym przedmiocie, odwoływała się do szeregu szczegółowych kwestii wiążących się z uzasadnieniem perspektywy uniwersalizmu, jak i samych modeli istniejących układów społecznych. Najbardziej fundamentalne kwestie podniesione przez dyskutantów dotyczyły natomiast samego ugruntowania uniwersalizmu jako przyszłości świata. Zastanawiano się mianowicie nad tym, czym warunkowana jest sama potrzeba stworzenia uniwersalizmu i na ile mieści się ona w ramach istniejących struktur myślowych filozofii. Dyskutowano także kwestie wiążące się z treściami mającymi wejść w obręb uniwersalizmu, jak i problem sposobu określenia tych treści w ramach życia społecznego.

Podniesione problemy z samej swej istoty nie mogły zostać wyczerpane, różnorodność stanowisk nie została przewyżczona i należy przypuszczać, iż zagadnienie uniwersalizmu niejednokrotnie jeszcze powracać będzie w trakcie badań filozofii pokoju.

Referat dr Włodzimierza Lorenca *Problematyka sensu wobec filozofii pokoju*, stawiał sobie za zadanie udowodnienie, iż kategoria sensu umożliwia zsyntetyzowanie dwu perspektyw rozpatrywania problematyki pokoju — pokoju jako strukturalnej cechy budowy ludzkiego świata i pokoju jako kategorii odnoszącej się do zjawisk obszaru świadomości

społecznej. Możliwość ta ukazana została w odwołaniu do filozofii marksistowskiej.

Referat ten w swej pierwszej części skoncentrowany był na wykazaniu prawomocności operowania kategorią sensu na gruncie filozofii marksistowskiej, oraz sprecyzowaniu treści tej kategorii. Obecność sensu w ludzkim świecie powiązana została ze sferą alternatywności przebiegu życia. Alternatywność świadczy bowiem o tym, iż kształt procesów społecznych nie stanowi jedynie biernego dostosowania do czysto obiektywnych wymogów życia, lecz w procesach tych dochodzi także do manifestacji historycznie ukształtowanej natury człowieka. Ludzki świat jest więc przesycony sensem, który współokreśla przebieg dziejów.

W drugiej części referatu zaproponowane zostało ujęcie pokoju jako sensu historii w jej aktualnym kształcie, połączone z rozumieniem pokoju jako momentu sensu ludzkiego życia. Kategoria sensu pozwala bowiem na połączenie planu historiozoficznego ze świadomościowym. Może zatem służyć do badań filozoficznych problemów pokoju, które nie wyczerpują naturalnie całokształtu badań pokoju, nie zastępują rozważań problematyki pokoju na innych polach.

W ramach dyskusji podniesionych zostało szereg fundamentalnych problemów filozoficznych. Referent skłoniony został do przybliżenia swojego rozumienia kategorii sensu, do wyjaśnienia przejścia pomiędzy kwestiami historiozoficznymi a świadomościowymi, wreszcie do rozpatrzenia relacji pomiędzy procesami poznawczymi a sensotwórczymi. W odpowiedzi na podniesione kwestie konieczne stało się omówienie strukturalnych cech budowy filozofii marksistowskiej, odniesienie tej filozofii do poglądów klasycznej filozofii niemieckiej, jak też wyjaśnienie odczytania zagadnień historiozoficznych poruszanych w ramach marksizmu.

Jednym z bardziej znaczących punktów sympozjum było wystąpienie prof. Andrzeja Walickiego pt. *Patriotyzm i sens historii. Uwagi sceptyka*. Referat ten dotyczył zbliżającej się 70 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Napisany został, jak zaznaczył autor, pod kątem raczej politycznym niż teoretycznym, jako że tak właśnie rozumie prof. Walicki zbliżającą się rocznicę. Referent sporo uwagi poświęcił analizom dezideologizacji polskiej państwowości. Proces ten ma, według niego, miejsce w traktacie ostatnich dziesięcioleci. Fakt ten oceniony został pozytywnie, gdyż umożliwia on rzeczywiste porozumienie narodowe. Tylko ogólnonarodowy konsensus może zaś dać legitymizację państwa. To, że Partia nie stara się już być jedynym gospodarzem państwa i uznaje pluralizm, stanowi olbrzymią zmianę w stosunku do lat pięćdziesiątych zauważoną już zresztą przez umiarkowaną opozycję.

W związku z powyższymi kwestiami prof. Walicki opowiedział się przeciwko istnieniu ideologii państwowej. Niepokoi go w związku z tym

eksponowanie przez prof. Kuczyńskiego rozważań sensu historii. Kategoria ta jest bowiem kategorią ideologiczną, służy legitymizacji władzy, nawet gdy oznacza sens szczególny, wdążący się z konkretnym narodem. W związku z tym jest to kategoria skompromitowana. W chwili obecnej należy raczej zastanawiać się nad sensem pracy, a nie nad historiozoficzną eschatologią.

Mówienie o sensie historii jako całości musi też pociągać za sobą szereg założeń metafizycznych. Potrzebę wyposażenia historii w sens rozumie prof. Walicki jako substytut religii. Państwo demokratyczne nie powinno zatem narzucać społeczeństwu historiozoficznych celów, gdyż oznacza to ideologizację polityki.

Dyskusyjne jest również mówienie o sensie konkretnego państwa. Przykład polskich romantyków świadczy bowiem, iż sens ten może się całkowicie oderwać od idei państwa. Dominacja historiozofii i zawodowych ideologów nad społeczeństwem może być więc groźna, może prowadzić do ideałów totalistycznych.

Prof. Walicki opowiedział się zatem za patriotyzmem bez historiozofii. Naród nie jest wartością najwyższą, ale za to jest wartością samodzielną. Dlatego patriotyzm nie potrzebuje, wg referenta, wspierać się na konstrukcjach historiozoficznych.

Dyskusja nad referatem prof. Walickiego należała do najbardziej burzliwych. Sugerowano, iż wystąpienie to oznacza totalne odrzucenie marksizmu z uwagi na podważenie istnienia sensu historii i jej praw. Teza ta nie spotkała się jednak z aprobatą większości uczestników sympozjum, dla których wątpliwe okazało się zarówno istnienie sensu historii, jak i jej praw. Przedmiotem zażartych sporów był postulat dezideologizacji państwa. Po szeregu wystąpieniach i odpowiedziach prof. Walickiego okazało się jednak, iż chodzi mu o dezideologizację aparatu państwa, a nie państwa jako takiego i z tym postulatem uczestnicy konferencji w znacznej mierze się zgodzili. Wątpliwości budziła natomiast metoda zastosowana w referacie prof. Walickiego polegająca, według niektórych dyskutantów, na nawiązywaniu do wybranych cytatów poszczególnych autorów. Kompromitacja pewnych idei poprzez wybór cytatów nie wydała się zabiegiem uprawnionym. Szczegółowe zarzuty wiązały się też z interpretacją romantyzmu jak i z odczytaniem H e g l a. Niezależnie jednak od znacznej różnicy stanowisk poszczególnych dyskutantów, dyskusja doprowadziła do wyjaśnienia poszczególnych kwestii, zaś odmienności stanowisk zostały przynajmniej złagodzone.

Ostatnim z samodzielnych referatów wygłoszonych podczas trwania sympozjum było wystąpienie prof. Józefa P a j e s t k i i zatytułowane *Problematyka reformy i jej niedowład*. Związek referatu z tematyką sympozjum wyjaśniony został w pierwszych zadaniach referatu: powiązanie re-

formy z problematyką pokoju, zarówno w sensie zewnętrznym jak i wewnętrznym, jest faktem bezdyskusyjnym.

Autor referatu naszkicował w swym wystąpieniu stan nauk ekonomicznych w Polsce. Była to ocena krytyczna. Wskazał na skrócenie horyzontu czasowego badań nauk społecznych, dostrzegał dominację podejścia wąsko-specjalistycznego, ujawniającego się np. w braku związku ekonomii z socjologią.

Główna część referatu dotyczyła jednak spraw reformy gospodarczej. Rozwinięte zostało ujęcie trzech głównych czynników składowych, na których oparty ma być nowy mechanizm gospodarzy: samodzielnego przedsiębiorstwa, mechanizmu rynkowego i pieniądza. Prof. P a j e s t k a scharakteryzował ideę reformy w duchu racjonalnego pragmatyzmu. Wskazał na nieodzowność dbałości o to, by Polska nie oderwała się od głównego nurtu cywilizacyjnego. Fikcją okazała się bowiem Stalinowska idea drugiej cywilizacji istniejącej obok gospodarki kapitalistycznej.

Szczegółowo przedstawione zostały przez referenta różnego rodzaju trudności, z jakimi spotyka się polska reforma. Wiążą się one z faktem dotkliwego spadku stopy życiowej ludności, co stało się przyczyną znacznej drażliwości społecznej. W dużej mierze wynikają też one z zadłużenia i konieczności spłat wymuszonych przez wierzycieli, a ograniczających zakres możliwości aktualnych działań. Cud gospodarczy jest w polskich warunkach nierealny. Należy zatem głównie dbać o postęp cywilizacyjny społeczeństwa, starać się o minimalizowanie istniejących konfliktów, zadbać o jasną formułę reformy, o rozwój systemu motywacyjnego.

Referat ten wywołał spore zainteresowanie. Profesorowi P a j e s t c e postawiono szereg szczegółowych pytań odnoszących się do poszczególnych zjawisk obszaru gospodarki. Pytań tych jak i odpowiedzi nie sposób tutaj przytaczać z uwagi na ich różnorodność. Uwaga dyskutantów koncentrowała się też na tym, w czym środowisko filozoficzne może pomóc sprawom reformy. Sugestie referenta wskazywały w tym punkcie na konieczność propagowania idei racjonalizmu jako postawy współczesnego życia społecznego. Proponował też włączenie się do badań aktualnych konfliktów społecznych, oraz wysuwanie sugestii ich rozwiązywania. Można też uznać, że najlepszym wspomoczeniem reformy byłby sam pokój — pozwoliłby na odciążenie gospodarki ciężarem zbrojeń, pozwalając na znaczną poprawę sytuacji gospodarczej.

Znaczną częścią sympozjum były referaty sprawozdawcze grup programu *Filozofia Pokoju*, jak też referaty przedstawiające programy badawcze nowych grup tematycznych. Sądzę, iż warto przytoczyć tematykę tych referatów, gdyż dookreślają one obszar badaczy podjęty w ramach programu, oraz obrazują dalsze zamierzenia, które realizowane będą w najbliższych latach.

Referat prof. Andrzej Werblana kierującego podtematem *Ruch robotniczy a filozofia pokoju*, starał się odpowiedzieć na pytanie: Co ruch robotniczy zrobił dla pokoju? Refleksje referenta sprowadziły te konsekwencje do trzech wymiarów:

1. Sformułowanie haseł i idei pokojowych.
2. Uczynienie z deklarowania pokoju standardowych wykładni polityki.
3. Spowodowanie moralnego zobowiązania dla rządów lewicowych do występowania w kierunku działań pokojowych.

Prof. Werblan wskazał jednocześnie, iż zabrakło sił i środków, by ruch robotniczy mógł dokonać czegoś więcej. Ograniczeniem stał się tu fakt, iż ruch ten był tylko ruchem politycznym, iż stosował instrumentalne środki urzeczywistniania swych celów, oraz fakt, że idea walki klas i dokonywanie rewolucji metodą wojny domowej musiały powodować ograniczenie dla działań pokojowych. Wnioskiem wystąpienia referenta była teza, iż przed wyjałowieniem obroniła się jedynie sfera politycznych oddziaływań ruchu robotniczego na pokój. Tylko w tej sferze treści pokojowe tego ruchu podlegały utrwaleniu.

Prof. Stanisław Kozyr-Kowalski, kierownik podtematu *Materialistyczno-historyczna kwestia własności środków produkcji jako narzędzie badania problemów konfliktu i zgody społecznej*, wskazał w swym wystąpieniu na kierunki prac badawczych podjętych w jego zespole. Prace te ukierunkowane są na badanie problematyki konfliktów społecznych i zgody, teorii klas i własności na bazie materiałów Zjazdów RKP(b), odbytych za życia Lenina oraz, z drugiej strony, na analizę konfliktów społecznych w Polsce.

Referent rozwinął przede wszystkim problemy pierwszego kompleksu badawczego. Zajął się rozważaniem metod analiz, bazy źródłowej, wartości poznawczej rezultatów. Wskazał na znaczenie analiz leninowskiego modelu partii i jej stosunku do partii okresu stalinowskiego i poststalinowskiego, aż po chwilę obecną, analiz walki klas w państwie socjalistycznym, stosunków partii i klasy, relacji pomiędzy humanizmem a środkami przemocy. Tematyka tego kompleksu określona została zatem jako baza do badań drugiego z wyróżnionych kompleksów problemowych.

Z kolei prof. Zbigniew Kuderowicz, kierujący podtematem *Historia filozofii pokoju*, przytoczył kierunki dotychczasowych badań swego zespołu. Są to następujące tematy:

1. *Myśl o pokoju w filozofii polskiej na przestrzeni całych jej dziejów*. Przygotowywana jest tu antologia tekstów i wstępne opracowanie tych tekstów.
2. *Problematyka pokoju w myśli chrześcijańskiej*.
3. *Klasyczna filozofia niemiecka i problematyka pokoju*. W ramach

tego podtematu podjęta zostanie jeszcze próba badań myśli socjalistycznej pod kątem problematyki pokoju.

Doc. Jerzy Hubert, kierownik tematu *Synergetyka i stabilność systemu z wewnętrznym źródłem negantropii*, przedstawił zakres badań swego podtematu. Sprowadza się on do zestawienia pojęć nauk ścisłych używanych przez synergetykę, synergetycznego opisu systemów społecznych, badania związku z cybernetyką, stworzeniu uniwersalistycznej filozofii opartej na pojęciu synergii. W ramach referatu wyjaśnione zostało pojęcie synergii, wprowadzono pewne jej pojęcie, wyróżniono typy synergii.

Kolejne wystąpienia poświęcone były przedstawieniu propozycji nowych grup tematycznych. Blok ten zapoczątkowało wystąpienie dr Iwony Lorenc referującej założenia podtematu *Sztuka jako kategoria filozofii pokoju*. Jej referat programowy był propozycją usytuowania problemu sztuki w kontekście dwóch filozoficznych sposobów myślenia o pokoju. Pierwszy z nich to model filozofii oparty na kategorii totalności, zaś konstytutywną cechą drugiego z nich jest krytyka pojęcia totalności. Obydwa modele scharakteryzowane na wstępie referatu, zawierają różne rozumienie sztuki jako kategorii filozoficznej. W pierwszym przypadku jest ona rozumiana jako dowód, przesłanka, demonstracja całości, ku której pretenduje myśl filozoficzna, w drugim jako kategoria pozwalająca usytuować się na zewnątrz totalności myślenia, jako doświadczenie poza totalnością, doświadczenie negacji porządku totalności, czy wreszcie próba restytucji dialogu, wspólnoty, jednostkowości.

W referacie zaproponowano następujący schemat badań grupy tematycznej:

1. *Rola myślenia o sztuce w powstawaniu filozoficznej roli totalności.*
2. *Sztuka jako totalność.*
3. *Rola sztuki w kształtowaniu społeczno-historycznej totalności.*
4. *Rola sztuki w kształtowaniu się przesłanek krytyki pojęcia totalności.*
5. *Sztuka jako doświadczenie poza totalnością myślenia.*

W dyskusji po referacie podnoszono zarówno problemy dotyczące ogólnej konceptualizacji problemu, jak i zagadnienia szczegółowe. Do najważniejszych z nich należał problem prawomocności wywodzenia z totalizmu myślowego tezy o totalitaryzmie. Taki zabieg myślowy jest charakterystyczny dla wielu ujęć zachodniej filozofii, których przebadanie proponowała autorka referatu. Zabieg ten nie pozostaje bez znaczenia dla funkcjonowania kategorii sztuki w tych filozofiach, jak na przykładzie poglądów Adorna pokazano w dyskusji.

Kolejne propozycje nowych badań zaproponowane zostały bez wy-

głaszania referatów programowych. Prof. Tadeusz Płużański podjął się kierowania zespołem tematów oscylujących wokół tematyki społeczeństwa obywatelskiego. Dr Zdzisław Lekiewicz zaproponował podtemat *Problematyka pokoju we współczesnej antropologii filozoficznej*, obejmujący dwa zagadnienia: pojęcie twórczości w perspektywie filozofii pokoju; filozofia pokoju a niektóre zagadnienia współczesnej antropologii filozoficznej. Doc. Tadeusz Mendelski zatytułował swój podtemat *Europejska cywilizacja przemysłowa — rozwój, struktura społeczeństwa i myśli*. Dr Stanisław K r a j s k i przedstawił ideę podtematu *Wychowanie do pokoju w świetle filozofii tomistycznej*, który kierowany będzie przez prof. G o g a c z a. Prof. Antonina Kłoskowska sformułowała tytuł swego podtematu w postaci *Narodowa identyfikacja i kultura narodowa: dwoistość funkcji*.

W trakcie sympozjum rozważono również szereg szczegółowych spraw związanych z prowadzeniem badań tematu *Filozofia Pokoju*. Omówieniu tych kwestii poświęcona była osobna sesja, podczas której przede wszystkim sprecyzowano plany najbliższej konferencji organizowanej z okazji 70 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości.

Łącznie rzecz biorąc, sympozjum było udaną imprezą naukową. Niezbyt wielkie grono uczestników (około 30 osób) i robocze nastawienie programu sprzyjały rzeczowemu omówieniu najważniejszych kwestii. Dyskusje te ożywione były ponadto dość znacznym zróżnicowaniem stanowisk naukowych poszczególnych uczestników.